

ՈՐԻՆ Է ՀԱՅԵՐԷՆԻ ՎԵՐՋԻՆ ԲԵՐԴԸ

Քո բերանից ո՞վ գողացաւ

Հայ ազգի շուն՝ հայոց լեզուն,

Որ Մասիսի հետ էլ անճկաւ

Օտար լեզուով ես դու խօսում:

Յ. ԾԻՐԱԶ

Անվիճելի՛ բայց տխուր իրականություն է, թէ Սփիւռքի մէջ հայ լեզուն աննախընթաց նահանջի մէջ է: Հայ լեզուին պահպանումը, իր էությունն մէջ, նման է մարտական գործողության մը, որուն մէջ սակայն, մենք արդէն դասալիք ենք եղել: Մենք մեզ համար տեսապէս ետ քաշուելու և անձնատուր ըլլալու դիրք ենք որդեգրել թշնամիին առջև, որ նուաճողական բուռն թափով անողորձ է կ'արշաւէ ու կը զաւթէ մեր ամենաթանկագին ժառանգությունները: Եւ մենք, մեզի՛ և միայն մեզի՛ յատուկ երանելի անտարբերութեամբ, մի առ մի կը յանձնենք մեր դարաւոր բերդերը հայ լեզուին:

Եւ որո՞նք են այդ բերդերը: Ի՞նչն է այն ամբողջը, այն ժայռախտ պարիսպը, որ օտար չընթացատի հասարակական ու մշակութային տարբերքի ուժգնութեանը դէմ նեցուկ ու պաշտպան պիտի կանգնի հայ լեզուին: Այո՛, որո՞նք են հայ լեզուին բերդերը:

Ընտանի՛քը, Դպրո՞ցը, թէ Եկեղեցի՛ն...

Հայ լեզուին առաջին տեղատուութիւնը սկսած է արդէն ընտանիքէն: Յարգելով բացառութիւնները, մեր մէջ առտնին խօսակցութեան մակարդակը ընդհանրապէս կը տարուբերի միջակի, օտարախառն բարբառի և ռամկօրէնի միջև: Բաց աստի, թէ երախան ո՞րքանով չընթացատուած է իր տան մէջ հայ լեզուով՝ գիրքերով, երգով ու զրօսանքով, — ի հարկէ իրեն մատչելի ու հաճելի մակարդակի վրայ, — մենք չարցականն է, որուն մէջ թերացումը ամբողջովին ալ ծնողները չէ, քանի որ մեր հասարակական կառոյցներն ալ մեղսակցութեան իրենց բաժինը ունին՝ փոքրերու համար հայկականութիւնը սիրցնող հրապարիչ մթնոլորտն ու միջոցները ստեղծած ըլլալու գնացառութեամբ:

Բազմաթիւ պարագաներու, երախաներու համար հայերէնի տնային գործածութիւնը կամ լոկ խոհանոցային մակարդակի վրայ է և կամ մեծ օրը կամ մեծ հօր հետ հաղորդակցելու միջոց, այն ալ զիջողութեամբ կամ հարկադրաբար, որ սակայն կը դադրի մեծ ծնողներու վերջին շունչին հետ: Այնուհետեւ հայերէնը կը դառնայ լոկ յիշողութիւն, աղօտ հետ մը ձգելով այլևս չափահաս դարձած զաւկին գիտակցութեանը մէջ, նշխար մը անցնալէն, որ մերթ ընդ մերթ այլընտրանքական տարտամ զգայութիւններ կ'արթնցնէ իր մէջ:

Ընտանիքը, եթէ արդարեւ կրնար բերդ մը ըլլալ հայ լեզուին պաշտպանութեանը համար, ահա արդէն ինկած է:

Դպրո՞ցը, կար ժամանակ մը, ուշ 80-ականէն մինչև վաղ 80-ական թուականները, երբ Հիւսիսային Ամերիկայի մէջ (ԱՄՆ և Գանատա) հայկական դպրոցները իրենց ամէնէն եռանդուն չըմանը ապրեցան: Հայապահպանութիւնը օրուան կարգախօսն էր, և ի՞նչ բան կրնար առաւելագոյնս սատարել հայապահպանման, քան հայկական դպրոցը: Եւ արդարեւ մենք ու թանգագին ծառայութիւն մատուցելն անոնք: Սակայն այսօր, ցարժ, հայապահպանութեան շունչը սպառած է, որովհետեւ հայապահպանութիւնը, որ որպէս լոգոսներ մէջտեղ

նետուած էր, դժբախտաբար այդպէս ալ մնաց, առանց վերածուելու ուսումնասիրուած տեսութեան, մշակուած հեռահաս ծրագրի ու քաղաքականութեան, որ սահմանած ըլլար իր յստակ ու աստիճանական նպատակները, իրագործման յաջողական փուլերն ու օգտագործման հնարաւոր միջոցները և ունենար որդեգրուած ռազմավարութիւն: Զգացական խանդավառութեան կոհակ մըն էր ա՛ն, որ բարձրացաւ Մեծ Եղեռնի յիսնամեակի վաղորդայնին, և բոլոր կոհակներու նման ալ մարեցաւ:

Այսօր հայկական դպրոցը առհասարակ տեղափոխել, եթէ ոչ յետափոխել, մէջ է: Հայերէնի դասաւանդումը լոկ վախճանային (terminal) նպատակ մըն է, այսինքն երբ աշակերտը դառնթացքը աւարտէ, այլևս հետապնդողական որևէ այլատեսանք չի տարուի: Գիտնալու համար, թէ ան հայկական դպրոցէն բաժնուելէ ետք ո՞րքանով կը հետաքրքրուի կամ կ'ընդգրկուի հայկականութեամբ, — ընթերցումով, գեղարւեստով, գործօն մասնակցութեամբ, եյն: Դեռ նոյնիսկ չենք գիտեր, թէ տուեալ հայկական հասարակութեան մը մէջ աշակերտական տարիք ունեցող ռազմութեան քանի՞ տոկոսը հայկական դպրոց կը յաճախէ: Ենթադրաբար, այս տոկոսը ցանկալի մակարդակէն շատ ցած ըլլայ: Եւ եթէ դպրոցը հայերի կրթութեան օժան մըն է իրերայաջորդ սերունդներու համար, ապա ի՞նչպէս է, որ տեղույ հայկական դպրոցներու գոյութեան ան 25 տարեկան ընթացքին անոնցմէ ո՞չ մէկ գրող, հոգեւորական, խմբագիր, հրապարակագիր, մանկավարժ ուսուցիչ, դպրոցի տնօրէն կամ հայագէտ չէ ելած:

Որոքապէս զնահատելով հայ վարժաբաններու տարած ազգայնաւէր աշխատանքը և քաջ գիտնալով այն ռազմաթիւներէն ու արտաքին զգուարութիւնները, դուրս նոր սերունդին հայերի դաստիարակութիւն տալու գործը կը դիմագրաւէ, իրազեկ ըլլալով նաև, որ հայ դպրոցներու կարգ մը թերացումներուն պատճառները իրենց կամքն անկախ են, այնուամենայնիւ վերոյիշեալ մատնանշումները կ'ընեն պարզապէս աւելի ցայտուն դարձնելու համար այն հարցադրումը, որով սկսաւ այս յօդուածը. միթէ՞ կարո՞ղ է հայ դպրոցը, տուեալ պայմաններուն ներքեւ, հայ լեզուին պահպանութիւնը ստանձնել որպէս վերջին բերդը:

Գանջ Եկեղեցիներ: Անվիճելի իրողութիւն է, որ դարերու ընթացքին Եկեղեցին պահած ու պահպանած է, բացի քրիստոնէական հաւատքէն, նաև հայ լեզուն, մշակոյթն ու աւանդութիւնները, ի մի խօսք՝ լրիւ հայկական ինքնուրոյնութիւնը: Հարցը այն է, թէ այսօր, Հիւսիսամերիկեան իրադրութեան մէջ, ո՞րքանով հարողջ է ան պահել հայ լեզուն, որպէս կենդանի ու իմանալի հաղորդակցութեան միջոց:

Գաղտնիք չէ, որ ներկայիս ԱՄՆի մէջ կայ ծաւալուն շարժում մը, որ կը ձգտի ծիսական լեզուն ամբողջովին անգլերէնի դարձնելու (որու մասին եկեղեցական իշխանութիւնները սփիւքեան լուծութիւն կը պահեն): Բաց աստի, ունինք նաև այն առկա տխուր երեւոյթը, ուր եկեղեցւոյ վարչական

լեզուն արդեն գրեթե լրիւ վերածուած է անգլերէնի: Հաղորդագրութիւնները, յայտարարութիւնները, ներքին թղթակցութիւնները, ժողովական ատենադրութիւնները, լրատու թերթիկները, նաև քարոզներն ու Ս. Գրային ընթերցուածները անգլերէն կը կատարուին, շատ քիչ բացառութեամբ: Գանատայի մէջ կացութիւնը յարաբերաբար մի քիչ լաւ է, սակայն հեռու չէ այդ տխուր օրը: Ափսոսալին՝ պատկան իշխանութեանց անփոյթ տեղատուութիւնն է: Ճիշդ է, որ Հոսանքը խիստ ուժգին է: Վերջի վերջոյ, եթէ ժողովուրդը հայերէն չի գիտեր, ուրեմն չի գիտեր (ինչ որ ցոյց կու տայ, թէ վերջին բերդը արդէն վաղուց ինկեր է: ալ ինչի՞ մասին կը խօսինք, հարց պիտի տայ ընթերցողը): Սակայն նոյնիսկ այս պարագային կարելի է սրբազորողական ու լրացուցիչ միջոցներու դիմել, փոխանակ մենք մեր քայլերով ըն-

դառաջ երթալու պարտութեան: Կայ յօժարակամ ենթարկը-ւածութիւն, թոյլ տալ քշուիլ Հոսանքէն, ինչ որ կը պատահի ներկայիս, կայ նաև մաքառիլ «վերամբարձ ոտնահարութեամբ», ինչ որ պարտին ընել պատասխանատուները:

Ուրեմն, վերադառնանք մեր սկզբնական հարցին: Ո՞րն է հայ լեզուին վերջին բերդը:

Դարձեալ մէջբերելով Յով. Շիրազը, իր մէկ բանաստեղծութեան մէջ (զոր դժբախտաբար ձեռքի տակ չունիմ) նկարագրելով Հայ ժողովուրդի տանջալի պատմութիւնը, ան կը պատկերացնէ, թէ ինչպէս մեր բերդերը մի առ մի ինկան: Կարնոյ բերդը, Սասնոյ բերդը, Մշոյ բերդը, Կարսի բերդը, ... Միթէ չէ՞ որ պատմութիւնը կը կրկնուի, և այս անգամ «Հայ ազգի շունչ հայոց լեզուի» բերդերն են, որ կ'իյնան, մին միւսին ետեւէն, մեր մշուշապատ աչքերուն առջև: Ո՞վ են, ո՞ր են բերդապահները ...:

Ն. ՈՒՋՈՒՆԵԱՆ

ԱՍԱՅՈՒԱՅՔ

Աստուծոյ աւելի հաճելի է փոքր գործ մը՝ մեծ սիրով կատարելը, քան մեծ գործ մը՝ քիչ սիրով:

Առաքինութիւնը ո՛չ թէ կիրքերու բացակայութիւնն է, այլ զանոնք կառավարելը:

Մէրը առատաձեռն է. կու տայ իր բոլոր ունեցածը, նուիրին չի նայիր՝ այլ անոր, որուն կը նուիրէ:

Վիճաբանութիւններու մէջ երբ կիրք մտնէ, ճշմարտութիւնը գլուխը կ'առնէ կ'երթայ:

Առաջի՛նը եղիր երբ հարկաւոր է լսել, եւ վերջի՛նը եղիր, երբ հարկաւոր է խօսիլ:

Ագահը կը դիզէ քրտինքով, եւ դիզածը ուրիշին կը թողու տանջանքով:

Եսասիրտութիւնը՝ է բարեկամութեան համար թոյն, եւ իրար սեղմող երկու ձեռքերը բաժնող սուր:

Սուրի բացած վերքը կ'առողջանայ, լեզուի բացած վերքը չի գոցուիր:

Քաղաքավարութեան մէջ նախընտրելի է չափը անցնել քան պակսեցնել:

Վա՛յ անոր, որուն յանցանքը յայտնի է շատերուն: Լաւ է աչքդ ելլէ, քան անունդ:

Վարդուպին մինչեւ որ զարդարուի՝ ժամը (եկեղեցին) վերջացած կ'ըլլայ: